

Древна Гърция - архитектурни стилове, обществено и храмово строителство

Милен Минчев, Десислав Гечев

The investigation traces the development of the architectural styles in Ancient Greece. The accent falls on the genesis and application of the System of Order, which can be notified in the building of temples, institutions, sports facilities and town administrations. The importance of the ancient Greek achievements has been analysed, as well as sculptors and artists' artifacts. The challenges to the next historical epochs have been viewed too.

ВЪВЕДЕНИЕ

Ранна архитектура – VIII и VII в.пр.Хр. – период на възраждане на изкуствата, след падането на микенската цивилизация през XII в. пр.Хр. През тази ранна епоха е разпространен един тип сграда – храмът – възприеман като жилището на бога.

Първи храмове – т.н. **ксоанон**. Примитивни колиби от непечени тухли и дърво, строени за да осигурят място за грубо изработената статуя на божеството.

Постепенно в интериора на тези сгради се появили колони, преместени по-късно на фасадите. В късия VII в. основният корпус на светилището бива ограден с редица колони – т.н. **перистил** или **периптер**.

Строителните похвати – система от стълбове и хоризонтални греди, познати като колонно-гредова система.

Строеж на храм - през този период изграждането се е извършвало отвътре навън. Първо се е изграждало същинското светилище, а после около него бил добавян **перистил**.

Плановете на гръцките храмове, не са пряко свързани с ордерите, отнасящи се само до издигането по вертикала. Те се променят според размерите на сградата и религиозните предпочитания.

Дорийският храм, вероятно започва северно от Микена, в близост до Коринт – главен културен център на Гърция през VII в.пр.Хр.. От там през провлака, свързващ Пелопонес с континента. Нагоре по крайбрежието към Делфи и Корфу, и след това бързо из целия Елински свят. Тази архитектурна революция извиква имената на първите гръцки архитекти.

Най-старите храмове достигнали до нас са тези на **Артемидата** в Корфу.

Първите гръцки строители, вероятно са заимствали вдъхновение от три източника – Египет, Микена и претатическа Гърция.

Форма и елементи на храма: основният план на храма се установява към края на VII в. пр.Хр. и е почти винаги с правоъгълна форма. Сградата била обиколена от перистил. Главното светилище се състояло от три части: преддверие (**пронаос**), същинско светилище (**наос** или **цела**) и задно преддверие (**опистодом**) и портик – входът към храма, с покрив, обикновено с отворени скатове. В зависимост от броя на колоните на портика се определя и архитектурното име на храма – **тетрастил**, **хексастил** (често срещан), **оксастил** и **декастил**.

В наоса, (т.е. в центъра на храма) се поставяла статуята на божеството, **пронаоса** е служил за дарове, а **опистодомът** често е служил за съкровищница.

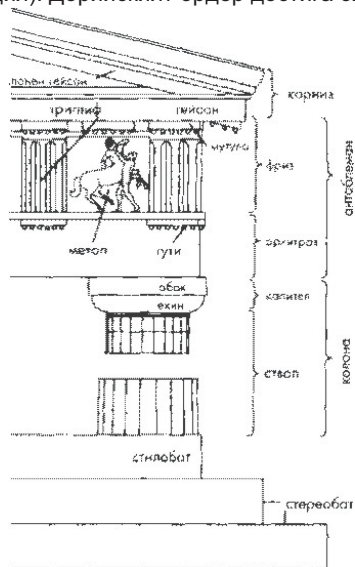
Храмовете били издигнати върху каменна платформа, обикновено от три масивни стъпала, наречена **крепидома**. Най-горното стъпало се нарича **стилобат**.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Поява на ордерната система, Ордер (строй, ред)

Ордерите са конструктивни системи за организиране на архитектурните компоненти: колоната, стволът, капителът и антаблеманът.

Дорийски ордер е бил предпочитан в континенталната Гърция и западните колонии – Сицилия и Южна Италия, познати заедно като Магна Греция (Велика Гърция). Дорийският ордер достига своя връх в средата на V в. пр. Хр.

Дорийски ордер

Характерни черти – дорийска колона е без база, с допрени **канелюри** в остър ръб, на върха с прост капител, съставен от кръгла възглавница с криволинеен изпъкнал профил (**ехин**) и квадратна плоча (**абак**).

Антаблеманът лежи върху капитела и е съставен от три хоризонтални елемента – **архитрав, фриз и корниз**.

Една от най-характерните черти на дорийския ордер е неговия фриз с **триглифи и метопа**.

Триглифите са вертикални правоъгълни плочки, изградени над всяка колона, и всяко междуколоние.

Метопите са квадратните пана между триглифите, обикновено богато украсени.

Сима (киматий) е термин за водосточен канал по фронтоните и стените на зданията (обикновено във формата на лъвски глави).

Йонийски ордер – развивал се е паралелно с дорийския, но достига окончателната си форма в края на IV в. пр. Хр. – **Храма на Атина Полиада** в Приена. Бил е разпространен в Йонийските земи – бреговете на Мала Азия и Егейските острови.

Характерни черти:

Йонийската колона е поставена винаги върху база (частта между ствола и **крепидома**). **Атическата база**, усъвършенствана в Атика, е широко използвана през VI и V в. пр. Хр. Съставена е от два **торуса** – изпъкнали криволинейни профили, свързани с вдлъбнат елемент наречен **скоция**.

Най-емблематичният елемент при този ордер представлява капителът, състоящ се от две взаимно свързани спирали (**волути**), поддържащи значително по-олекотения **антаблеман**.

Архитрава се състои от три широки ленти (**фасции**), дълъг фриз (гладък или скулптиран) и **корниз с дентили**.

При йонийската колона, **канелюрите** са разделени една от друга с плоски ленти (**наречени листели**), най-често 24 канелюра, по-дълбоки от дорийските.

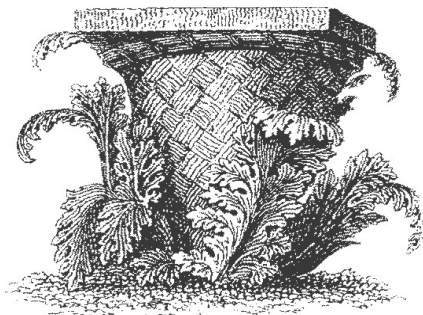
Абакът е по-тънък от дорийския.

Коринтски ордер – развил се е последен. С изключение на капитела всички съставни части на ордера били взаимствани от йонийския стил. Според Витрувий, коринтският капител бил измислен от атинския скулптор и майстор на метални изделия Калимах. Наподобява кошница, с избуяли около нея акантови листа. В своята завършена форма, коринтският капител има два реда с по осем акантови листа. Стеблата завършват с **волути**, поддържащи **абак**, характерен с четирите си извити навътре чела. **Базата** при коринтската колона следва **Атическия** тип от йонийския стил. **Азиатската база** е другата разпространена база при йонийската колона с две **скоции**, с разделящи **астрагали**, а над тях **торус** с изрязани хоризонтални улеи.

Най-ранни образи при интериора – храмът на **Аполон Епикурейски** в Баса – V в. пр. Хр. и **Хорагоския паметник на Лизикрат** в Атина – IV в. пр. Хр.

За разлика от Дорийския и Йонийския ордер, Коринтският не е бил конструктивна, а изцяло декоративна система.

Епоха на Перикъл. V в. пр. Хр. е период наречен “Висока класика”.

Произход на формата на коринския капител.

Според Витрувий, Калимах измислил коринския капител като видял една кошница с избуяли акантови листа край нея. Тя била поставена на гърба на млада жена от дойката ѝ. В кошницата били сложени някои от любимите предмети на жената. Напролет акантът поникнал и израснал около нея. Плоча върху кошницата принудила листата да се завият навън като спирали.

Пропилеите – Скоро след завършването на **Партенона**, Перикъл поръчва друг скъпоструващ проект – монументалната входна порта в Западния край на **Акропола**, наречена **Пропилеи**, с архитект Мнезикъл. Проектът му съобразява трудния терен и го преобразява от неудобна пътека между скалите, в прекрасен вход към свещените ограждения. Той напомня класически дорийски храм, с изключение на широко отвореното пространство между третата и четвъртата колона. Източният портал е обграден от две крила, като северното включва **пинакотеката**, първият известен случай на обществена зала, проектирана за излагане на картини.

По време на Пелопонеските войни, в периода на затишие 421-413 г. пр.Хр., се започнала работа по двата най-знаменити йонийски храма: **Ерехтейона** – с архитект Мнезикъл, и храма на **Атина Нике**, или **Нике Аптерос** (“Безкрилата Нике”).

Точно до **Пропилеите** се намира малък храм на “Атина Нике Аптерос” построен по план на Каликрат, в йонийски стил, един от най-изящните образци на този ордер в **Акропола**.

Въпреки, че архитектите били същите, стилът бил много различен. Промяната била в полза на гъвкавите форми на йонийския стил.

Други строежи:

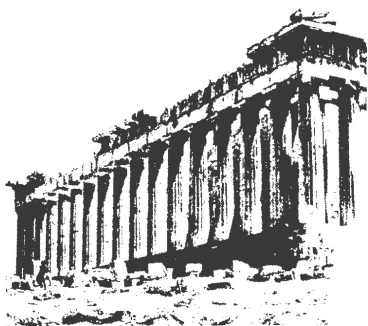
Храмовете на **Хера** в Пестум (град в Южна Италия).

Те са два и са посветени на богинята Хера, съпруга на Зевс. Храм на “**Хера I**” (550 г. пр.Хр.) и храм на “**Хера II**” (450 г. пр.Хр.) – един век разлика.

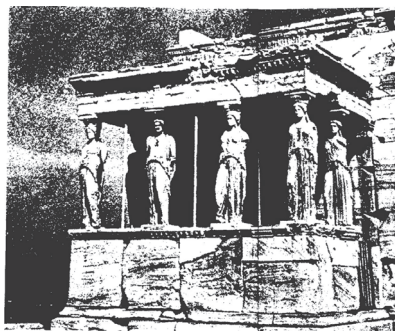
Разликите са поразителни в пропорционално отношение. **Хера I** е нисък и широк, **Хера II** - висок и стегнат, **Хера I** - липсва **антаблеманът**, колоните са с прекомерен ентазис, голямо **интерколумно** разстояние, **Хера II** – смекчен **ентазис**, намалено интерколумно разстояние, двуетажна колонна конструкция, ненатрапчиво изтъняване на колоните в горния диаметър.

Най-изящният образец на Йонийския ордер е **Ерехтейонът**.

Перикъл поема властта през 444 г.пр.Хр., след оттеглянето на персийците. Той е управлявал в периода 444-429 г.пр.Хр. и дава името на цялата епоха. Първият (предпартенонов) **Акропол** е вече напълно разрушен. **Акропол**, или “**горен град**” се нарича цитаделата на всеки гръцки град. **Акрополът** бил център на религиозния и политически живот. Перикъл наема архитектите Иктин и Каликрат за строежа на нов основен храм, познат като **Партенон**, посветен на богинята-покровителка на града **Атина Партенос**, а за главен скулптор бил назначен Фидий. Двете постройки на Перикъл в **Акропола** (**Партенонът** и **Пропилеите**), представляват кулминационна точка в развитието на дорийската архитектура. **Партенонът** е изграден от бял мрамор, на южния склон на **Акропола**, необичаен план – **целата** е необикновено широка и къса, за да побере голямата статуя на Атина, **пронаосът** и **епистодомът** почти изчезват, **архитравът** е повече йонийски, отколкото дорийски. Колоните са стройни, капителите по-малко издути, редуциран ентазис, по нисък антаблеман, корнизът изпъква по-малко.

Архитекти Иктин и Каликрат
Партенонът.
Мрамор 447-438г. до н.е.
Атинският акропол

Южната порта на Ерехтейона

Разположен е в северния край на **Акропола**, срещу **Партенона**, вероятния архитект е Мнезикъл. Има четири зали, в една от които е била статуята на легендарния атински цар Ерехтей, който въвел култа към Атина. В източната зала е била статуята на **Атина Полис** (Атина Богинята на града), а западната била посветена на Посейдон. Вместо западна фасада **Ерехтейонът** има два портика – един на север и един малък към **Портенона**. Той е известният **“Портик на девойките”**. Покривът му се поддържа от шест женски фигури – т.н. **“кариатиди”**, вместо колони.

Александър Македонски завладява Мала Азия в периода 334-333. Започва **“късния класически период”**. В континентална Гърция, вниманието било насочено към архитектура различна от храмовата. През този период стават популярни кръгли структури, наречени **толоси**. Единственият незасегнат образ е **Хорагоския монумент на Лизикрат**. Тук коринският ордер за първи път е използван в екстериора. Гърците развили много малко храмове изцяло в коринтски стил, тази форма била доразвита чак от римляните. Храмът на **“Зевс Олимпийски”** е забележителен пример, за коринтски ордер през елинистичната епоха.

През елинистичната епоха настъпил подем в широкомащабното строителство на гробници, особено в Мала Азия, където чуждите владетели наемали гръцки архитекти

и художници.

Най-важният образец на гробнична архитектура бил **“Мавзолеят в Халикарнас”**, започнат от цар Мавзол от Кария и неговата съпруга и сестра Артемизия. Той бил напълно разрушен през XVI в.сл.Хр. Друга известна постройка от такъв тип е **“Лъвската гробница”** в Книд.

Разбира се храмовете и гробниците не са единствените сгради, построени от гърците.

Смята се, че театрите са възникнали около VI – V в.пр.Хр., проектирани в началото за провеждане на **Дионисиевите празници**. Най-известни измежду тях са **Дионисиевият театър** в Атина – VI в.пр.Хр. и **театърът в Енидавър**.

Структура на театрите. Голямата полукръгла част с места за сядане в театъра се нарича **аудиториум**. Местата са разделени на клиновидни секции, като достъпът до тях бил осигурен от хоризонтални пътеки. Равното кръгло пространство в основата на **кавейата (аудиториума)** се наричало **“орхестра”**, буквално значещо място за танцуване.

Често в близост до театрите били строени концертни зали или т.н. **одеони**. Най-ранният образец е построен при Перикъл в Атина – 435 г.пр.Хр. За разлика от театрите, **одеоните** били напълно или частично покрити.

През елинистичната епоха театралното действие било пренесено от **орхестрата** върху **пресцениума**, – продълговата постройка с колонидади пред сградата на **скенето** (сцена).

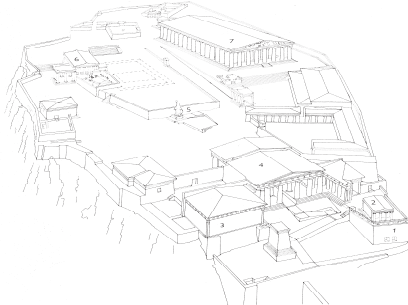
Първоначално сцената (**скене**) била постройка за подготовка на актьорите, а с времето **скенето** се превръща в сграда с постоянни функции, включвайки гримьорни и стаи за реквизит.

С времето **скенето** станало двуетажно и горната му фасада оформяла втори план (**еписцениум**) на сцената.

През Елинизма се увеличава строежа и на други видове светски съоръжения.

Агората представлявала открит пазар в рамките на града – център на социалния и търговски живот.

Стоа (навес, покрита структура с колонади) е осигурявала място за разходки и разговори. При **стоата на Аталус II** в Атина – двуетажна, като долният етаж е в дорийски стил, а горният в йонийски.

*Ансамбъл на Атинския акропол
Аксонотрична схема:*

1. Пиргос
2. Храм на Атина-Нике
3. Пинакотека
4. Пропилеи
5. Статуя на Атина-воин
6. Ерехтейон
7. Партедон

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Приносът на гръцката архитектура

Най-великите постижения на гръцката архитектура са много повече от обикновени красиви сгради. Гърците се опитали да оформят своите храмове в хармония с природата, със съвършени съотношения, подчинени на строга логика.

Истинската причина, поради която в толкова много периоди от западната история е, че ордерите са считани за единствено вярна основа за красивата архитектура.

“Съвършен” била толкова значима идея за гърците, колкото “вечен” за египтяните.

Те са така съвършени, че не могат да бъдат надминати, а само достигнати.

Булеветерионите били сградите за съвещания, **Пританейоните** административните канцеларии, **Баланейоните** – обществени бани.

Районът извън **Агората** бил изцяло жилищен, като къщите били непретенциозни и хората прекарвали повече време на вън или по местата за събирания. Най-известният пример е **Телестрионът** (Залата на мистерии в Елевзина).

Сгради, свързани със спорта: **стадиони, гимназиони, палестри, хиподруми** и др.

Стадионът представлявал пътя за състезания по бягане със средна дължина 183 м.

Гимназионите били големи открити пространства предназначени за всякакви видове тренировки на момчета и мъже.

Палестрите са подобни на гимназионите, но всъщност те са били частни школи по борба. **Палестрата в Олимпия** е най-известната.

Хиподрумите - съоръжения за едни от най-престижните гръцки състезания с коне и колесници. Обикновено са били с формата на латинско U, с бариера в средата. Състезанията с колесници са траели 12 обиколки, а с коне една.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Ривкин, Б., Антично изкуство, ДИ “Наука и изкуство”, София, 1983
- [2]. Коул, Е., Енциклопедия на архитектурата, Изд. “Труд”, София, 2008
- [3]. Джонсън, Х., Джонсън, А., История на изкуството – том I, Изд. “Елементи”, 2005

За контакти:

Доц. Милен Минчев Минков, Катедра “Промишлен дизайн”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082 888 628, 082 888 845, e-mail: m.minchev@yahoo.com
Ас. Десислав Гечев, Катедра “Промишлен дизайн”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082 888 628, 082 888 845, e-mail: d_gechev@abv.bg

Докладът е рецензиран.